

АКАДЕМІЧНА МІГРАЦІЯ ТА СТРАТЕГІЧНІ ДОМІНАНТИ ОСВІТНЬОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Анотація. Здійснено аналіз феномена академічної міграції в Україні та країнах ЄС. Окреслено тенденції, чинники та інститути, що визначають напрями й інтенсивність освітньої міграції. Визначені основні чинники інституціонального поля управління процесами освітньої міграції в європейських країнах. Сформульовано стратегічні домінанти освітнього менеджменту у царині академічної міграції в Україні в площині збереження і розвитку інтелектуального капіталу та забезпечення конкурентних позицій на міжнародному ринку освітніх послуг.

Ключові слова: академічна міграція, академічна мобільність, міжнародний ринок освітніх послуг, інституціональне поле, стратегічне регулювання.

Літ. 10.

JEL classification: I21, I23, I28.

На початку XXI століття феномен міграції став одним із домінантних чинників усіх глобальних змін. Масштаби та геоелекономічні наслідки міграційних процесів є серйозними викликами для Європи в цілому та Європейського Союзу зокрема. Аналіз цих викликів сучасній європейській спільноті кваліфікується як одна з суттєвих загроз, що несе серйозні ризики європейським цінностям. Гострим є питання зовнішньої міграції і для України, що все більше набуває ознак істотного виклику для національної безпеки. Масштаби цього феномена такі, що справляють різносторонні суттєві впливи на демографію, економіку та соціум. Оцінки його величин суттєво відрізняються, часом в рази, що пов'язано як з різністю методик обрахунку, так і зі складністю фіксації феномену міграції, різні форми прояву якого важко піддаються традиційним статистичним методам.

Багомий вплив міграції на економічний та соціальний розвиток, збільшен-

© Вербовий М., 2018

ня її обсягів та інтенсивності в Україні обумовлює важливість дослідження міграційних процесів. Українськими дослідниками, починаючи з другої половини 90-х років, вже зроблено значні кроки у сфері аналізу зовнішніх міграційних процесів. Важливий аналітичний та емпіричний матеріал щодо різних складових міграційних процесів, їх змісту й наслідків, вирішення пов'язаних з ними проблем містять роботи О. А. Малиновської, І. Г. Маркова, Е. М. Лібанової, С. І. Пирожкова, А. В. Позняка, І. М. Прибиткової, В. П. Троцинського, О. У. Хомри, С. Б. Чеховича, М. О. Шульги тощо [1–5].

Водночас невирішеною залишається проблема формування дієвої стратегії міграційної політики в Україні з урахуванням особливостей, передумов, факторів та форм міграції. В умовах, коли все вагоміше про себе заявляє феномен міграноміки, все очевиднішим стає потреба стратегічного планування. Як стверджує відомий дослідник міграцій-

ного капіталу А. Гайдуцький, втрати Україною людського капіталу набувають щораз загрозливіших масштабів. Соціологічні опитування вказують на те, що у найближчу перспективу міграція українців за кордон може прискоритися. Згідно з опублікованими наприкінці 2017 року даними досліджень групи «Рейтинг», понад третина українців (35 %) мають намір назавжди залишити Батьківщину [6].

Варто зазначити, що на приватному і неправовому рівні проблема «освоєння Європи українцями» успішно розв'язана. Ситуація, описана у соціологічному опитуванні українських заробітчан в Італії «Соціальне обличчя новітньої української трудової міграції», і зроблені його авторами висновки, навіть, незважаючи на достатньо вузький спектр висвітлення проблеми (головна причина якого пов'язана з відомою українською проблемою – браком коштів), видається цілком репрезентативною з наукового погляду [5].

Наразі ж, можна стверджувати лише те, що за роки державної незалежності місце і роль України у змінній архітектурі геополітичного простору досі залишається недостатньо усвідомленим, а, значить, і не цілком визначеним. Аналіз усіх рівнів, що визначають характер об'єктивних і суб'єктивних причин феномену академічної міграції, виходить за межі даної статті і тому ми обмежимося тільки схематичним означенням деяких, з нашого погляду, ключових моментів проблеми.

Якщо розглядати ситуацію, яка виникла в Європі, під кутом зору, що значно більшою мірою відповідає практиці сьогодення, аніж офіційні соціометрія і статистичні дані, то вартувало б звернути увагу на наступне. Як засвідчують численні західні експерти, до середини нинішнього століття, середній вік мешканців Європи досягне майже 60 років. Демографічний спад у розвинутих країнах досяг катастрофічних масштабів.

Це падіння веде до того, що за рік населення європейських країн, у середньому, зменшується на 1 % (тобто, на 30 % протягом життя однієї генерації). Щодо середнього віку (віку активної виробничої діяльності і природної репродукції людини), то він отримав тенденцію до зростання. І цей процес іде з прискоренням та все більш стрімко, скорочуючи кількість працюючих на виробництві. Крім того, соціальні програми з підтримки безробітних, хворих, пенсіонерів і студентів стали надто важким тягарем для європейських держав [7, с. 88].

Так, у Німеччині кількість «соціальників» зросла з 1 % у 1963 році до 5 % у 2013 році. Якщо 40 років тому державні витрати на соціальну допомогу складали у нинішньому обчисленні, в цілому 0,584 млрд євро, то у 2012 році дана цифра зросла до 2,757 млрд євро [7, с. 89].

До середини XXI століття середній вік мешканців Європи досягне майже шістдесят років. Протягом відомої нам історії ніхто і ніколи не жив у таких суспільствах, де переважна більшість населення була настільки немолодого віку щодо збереження здатності до активної виробничої діяльності та природної репродукції.

Ситуація, яка виникла, дає змогу прогнозувати, що коли застосувати заходи щодо посилення міграційного режиму, до чого закликають радикально-націоналістичні політики в Європі, то уже у видимій перспективі Європа перетвориться в оточений по периметру країнами, що розвиваються, мис євразійського материка, заселений літніми людьми, середній вік яких відповідатиме історично сформованій оптимальній нормі. Тобто, шістдесяти рокам.

На думку авторитетного дослідницького центру Федерального університету Ріо-де-Жанейро (IFRJ), в Європі існують дві засадничі проблеми. Перша – це скорочення кількості населення. Інститут констатує, що між 2006 і 2011 рр. кіль-

кість активного населення в ЄС зменшилася з 331 до 243 млн осіб. За той самий час кількість активного населення Великого Китаю і Південної Азії відчутно зросла, а у північноамериканській групі ця кількість виросла з 269 до 355 млн осіб. Друга проблема пов'язана з технічним прогресом і накопиченням капіталу. Відповідно до сценарію, Північна Америка «продовжує всмоктувати значну частку світових накопичень», а європейський капітал залежить від «накопичень і внутрішніх інвестицій». Північна Америка залишиться «центром інноваційної діяльності», мовиться у доповіді, навіть якщо Європа досягне зростання продуктивності і скоротить відставання від лідерів. Що може вдяти Європа? Згідно із висновками IFRJ, якщо усе піде як тепер, «сутінки Європи неминучі, а Євросоюз стає економічною силою другого ґатунку». Але у більш сприятливому другому сценарії IFRJ передбачає створення зони інтегрованого розвитку, у яку входять Європа, пострадянські держави і південне узбережжя Середземного моря (арабські країни). Мається на увазі запуск у згаданих регіонах за межами ЄС масштабної програми технічного співробітництва, що сприяє утворенню місцевих наукових і технічних еліт і прив'язуванню їх до країни проживання [7, с. 91–92].

У цивілізованих державах успішно працюють стратегії відбору та утримання іноземних мігрантів, що передбачають низку програм їх залучення за рівнями кваліфікації, видами зайнятості, секторами економіки та рівнем їхнього соціального статусу. Інституційно цей процес забезпечують відповідні міністерства, рекрутингові компанії й консалтингові організації. Природно, що найпотужнішою державою у цьому контексті є США, що маючи лише 4 % населення та 6 % площі планети, країна залучила понад 20 % усіх мігрантів у світі. Незважаючи на те, що іммігранти становлять тільки 14 % населення США, вони створюють майже 30 % усіх

нових підприємств у країні. Власне мігранти допомогли США стати лідером у цифровій економіці, де не менш як 10 % персоналу це іноземці, ще 40–50 % – представники різних діаспор. Завдяки міграційному інтелектуальному капіталу США змогли обігнати технологічного лідера ХХ ст. Японію [5].

Вдосконалення управління міграціями вимагає детальної наукової розробки теоретико-методологічних та практичних аспектів проблеми, вироблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо формування стратегії міграційної політики, механізмів її реалізації. Найбільш продуктивною, на наш погляд, інструментальною базою такого осмислення є економічна доктрина неоінституціоналізму, що містить міждисциплінарні підходи та синергетичний потенціал, властивий усім відомим концепціям зовнішньої міграції [6]. Особливе місце у цьому контексті посідає проблема академічної міграції та формування стратегічних заasad державної політики у цій сфері.

Феномен академічної міграції є об'єктом дослідження цілої низки сучасних українських фахівців. Так, дискурс академічної міграції перебуває у центрі уваги аналітиків центру CEDOS, які окреслюють її як академічну мобільність, що є невід'ємною та позитивною складовою наукової спільноти та, водночас, як інтелектуальну міграцію, що є негативним фактором для української науки та освіти [7]. Фахівці центру наводять приклади успішної стратегії у цій царині у європейських країнах, зокрема стверджують, що дослідження успішності дослідників в їхніх університетах показало позитивний вплив академічної мобільності в Нідерландах. В цілому, як зазначають аналітики, в Європі 43 % наукових дослідників-біологів працюють в країні, яка не є їх батьківщиною. Разом із тим, як стверджується у аналітичному дослідженні, хоча ЄС і є одним з найбільш сприятливих середовищ для внутрішньої мобільності вчених,

її масштаби не є значними, на відміну від студентської мобільності, що є набагато інтенсивнішою. Власне цим пояснюється той факт, що у європейській та північноамериканській статистиках великий масив даних про іноземних студентів, але при цьому деякі країни взагалі не подають відомостей стосовно іноземних вчених чи викладачів.

Аналітики CEDOS трактують поняття академічної мобільності та міграції як складову феномена «відтоку мізків», який вперше обґрунтувало Британське королівське товариство, щоб описати відтік науковців до США та Канади у 1950–60-х рр. [8]. Водночас, сучасні експерти виокремлюють такі дефініції, як «обмін мізками» (brain exchange), «відтік мізків» (brain drain), «розтрата мізків» (brain waste), «приріст мізків» (brain gain). Відповідно, останнє з цих понять позначає приплив у країну високоосвічених та висококваліфікованих мігрантів (класичним прикладом «brain gain» є США).

Згідно із цією термінологією «розтрата мізків» – це неможливість реалізації високоосвічених осіб на ринку праці. Це може відбуватися внаслідок браку робочих місць, що потребують високої кваліфікації, а також внаслідок неможливості знайти роботу, яка відповідає освітньому і кваліфікаційному рівню мігрантів після переїзду. «Обмін мізками» позначає двосторонній обмін між країнами, коли відсутнє суттєве викривлення міграції в одну сторону [8].

Як правило, виїзд науковців та викладачів до країн-реципієнтів вважався негативним явищем, звідси і негативні тлумачення феномену «відтоку мізків». На противагу цьому, країни з браком кваліфікованих професіоналів, зокрема в академічній сфері, були зацікавлені в припливі нових кадрів. Саме через це створювалися численні дослідницькі програми та здійснювалися інвестиції, які приваблювали вчених з інших країн [8].

Сучасні економічні доктрини ендегенного зростання трактують людський капітал разом із новими інноваційними технологіями як засадничі чинники стабільного довгострокового зростання. Формування людського капіталу, як справедливо зазначають аналітики CEDOS, відбувається за рахунок трьох основних факторів: доступна робоча сила, кваліфікація робочої сили та якість освітніх інститутів. Ринок праці має пряму кореляцію із стабільністю високих інвестицій в освітні установи, із формуванням практик безперервного пожиттєвого навчання (life-long learning). Як відомо, інтелектуальний капітал є неодмінною умовою довгострокового економічного зростання. У дослідженні «Академічна міграція» наголошується на нагальній потребі формування інструментарію та механізмів співпраці та трансферу технологій між освітніми і дослідницькими установами й бізнесом та безпосереднє залучення науковців в економічну систему [8].

Академічна міграція має згубний вплив на фіскальну систему країни, оскільки освіта складає чималу частину бюджетних витрат з розрахунком на майбутнє відшкодування цих витрат громадянином, який буде працювати на благо економіки країни. Вона наносить вагомий збиток для бюджету країни, що витрачаються для підготовки інтелектуального капіталу для іншої країни.

Низка дослідників виокремлюють деякі позитивні наслідки академічної міграції. Зокрема, грошові перекази з-за кордону, повернення мігрантів з додатковими навиками, набутими закордоном, налагодження академічних та бізнесових мереж. Тим не менше, суспільні втрати від міграції, а насамперед міграції науковців та інших висококваліфікованих осіб, значно перевищують згадані позитиви [5; 6].

В другій половині 2011 року за фінансової підтримки Світового банку проведено масштабне соціологічного

дослідження, яке мало завданням з'ясувати характер інтелектуальної міграції з України («відтік» чи «притік» мізків). Його результати промовисті: 42,8 % українських мігрантів закордоном мали закінчену вищу освіту, 1,4 % мали ступені кандидата наук, 0,3 % мали ступінь доктора наук [5; 6]. Загалом результати демонструють, що майже половина українських мігрантів працюють на роботах, для яких вони є некваліфікованими, що частково підтверджує феномен «відтоку мізків» у більш широкій, соціальній перспективі. Відповідно до дослідження, середньостатистичний мігрант – це одружений чоловік віком до 40 років з рівнем освіти середнім чи вище середнього для даної країни. Українська трудова міграція у 1990-х – на початку 2000-х років складалася переважно з людей фізичної праці, а не кваліфікованих професіоналів чи науковців [8].

Як впливає із аналітичного дослідження CEDOS, хоч частка науковців в загальних потоках міграції з України є відносно незначною, все-таки кількість наших науковців зменшилась критично: впродовж 1990–2012 років майже вчетверо (з 313 079 осіб до 82 032 осіб). Варто зауважити, що в Україні не ведеться повна статистика виїзду вчених закордон і ця критична статистика вказує на не лише академічну міграцію, але й на фактор перекваліфікації вчених [8].

В ЄС активно дискутується концепція циркулюючої міграції (circular migration), яка передбачає, з одного боку, наявність часового обмеження перебування та праці іммігрантів у цих країнах, а з іншого – багаторазовість перебування. Її вирізняє, насамперед, тимчасовий характер і неодмінне повернення на батьківщину. При цьому «повернення» не є механічним наслідком «виїзду», а усвідомленим і конструктивним вибором мігранта: здобувши, крім економічного потенціалу, певний професійний та особистий досвід, мігрант реально спро-

можний працювати не лише для себе, а й для розвитку власної країни [5; 8].

Спробу інституціоналізувати механізм циркулюючої міграції вперше спостерігаємо в Повідомленні Єврокомісії від 16 травня 2007 (COM 248). Таке рішення викликане реальними проблемами внаслідок посилення міграційного тиску щодо країн ЄС та спрямований передусім на запобігання нелегальній міграції. Принцип інституціоналізованої мобільності дозволяє країнам-членам Євросоюзу ефективніше забезпечувати потреби ринку праці, узгоджуючи між собою «попит і пропозицію» та певні типології робочої сили. «Третім» країнам, до яких зараховують прикордонні та близько розташовані країни Східної та Південної Європи не-члени ЄС, а також країни Південного Середземномор'я, гарантується режим економічного сприяння, наприклад, через моделі регіонального розвитку та децентралізованого співробітництва; крім того, запровадження механізму циркулюючої міграції має запобігати негативним наслідкам так званого «відтоку мізків», власне еміграції високопрофесійних фахівців і кваліфікованої робочої сили. При цьому сторони беруть на себе ряд зобов'язань: країни ЄС повинні гарантувати доступ до ринку праці, власне, забезпечити мобільність громадянам «третьох» країн, зокрема, через установа привілейованих імміграційних квот; країни-донори забезпечують реадмісію своїх громадян по закінченні терміну праці за кордоном, а також зобов'язуються ретельно контролювати свої кордони та протидіяти нелегальній міграції [7, с. 211–238; 10].

Крім «рамкових» рекомендацій Єврокомісії, наразі не існує жодного юридичного документа, який на загальноєвропейському рівні конкретизував би механізм циркулюючої міграції. Сьогодні такі документи можливі лише на рівні окремих держав-членів, оскільки ринок праці залишається прерогативою національних законодавств. Крім того, ти-

пология імміграції в кожній із європейських країн має свої особливості, що, по суті, унеможлиблює уніфікований підхід до цієї проблематики. Існують певні ринкові ніші, де механізм циркулюючої міграції давно й масово застосовується безвідносно до рекомендацій Єврокомісії. У розвинених європейських країнах існує особливий попит на інженерів, програмістів, дослідників у галузі природничих і точних наук тощо. Як відомо, в 2011 році Євросоюз запровадив Синю картку, аналог американської Зеленої картки; інакше кажучи, єдиний дозвіл на проживання й працю для висококваліфікованих іммігрантів [7, с. 118–133].

Синя картка дає право на: пристойну платню – не менш як три мінімальні зарплати в країні, що приймає; на соціальне забезпечення; на возз'єднання з родиною. Для отримання документа потрібні диплом про вищу освіту, щонайменше трирічний стаж роботи за фахом, заява від роботодавця з країни Євросоюзу та довідка про відсутність судимостей. При цьому кожна країна ЄС встановлюватиме свої щорічні квоти на в'їзд іноземних фахівців, залежно від потреб ринку праці, та гарантуватиме першочергове працевлаштування громадянам Євросоюзу, у тому числі серед нових його членів. Започаткування Синьої картки – це перший реальний випадок використання механізму циркулярної міграції в імміграційному законодавстві Євросоюзу.

Циркулюючу міграцію варто розглядати не як абстрактний принцип, а як дієвий механізм для децентралізованого співробітництва. Один із прикладів – проект BrainNetWorking (2007–2010), адресований молодим дипломованим фахівцям з України, Молдови та Росії. Вони мали змогу пройти стажування на підприємствах Італії та Іспанії, аби потім заснувати власний бізнес у країнах походження [7, с. 118–133].

Інтеграція академічних мігрантів у країні нового перебування та їхня ре-

інтеграція після повернення на батьківщину – це складна й багаторівнева проблематика, що потребує ретельного вивчення, особливо в контексті нового явища циркулюючої міграції. В іншому випадку «подвійна» присутність мігрантів (у країні походження й у країні перебування), яку обстоюють прихильники циркулюючої міграції, ризикує обернутися для численної групи людей відсутністю й вилученістю з будь-якого контексту.

Таким чином, концепція циркулюючої міграції містить деякі важливі відповіді на сучасні виклики. З одного боку, задоволені потреби ринку праці країн-реципієнтів та знижений тиск на соціальну сферу, тому що дозволяє виводити з тіні роботу та життя мігрантів [7, с. 239]. З іншого боку, країни походження мігрантів не потерпають від «відтоку мізків» та отримують приплив фінансових (прямі перекази заробітків трудових мігрантів) і кадрових інвестицій (навики та кваліфікація мігрантів, котрі повертаються). Тісні зв'язки мігрантів зі своєю Батьківщиною значно полегшують процес реінтеграції після повернення і скорочують час перебування за кордоном, тому що емігранти швидше знаходять можливості для облаштування свого життя на Батьківщині. Слід застосувати комплексний підхід до врегулювання всіх аспектів міграції. Соціальне забезпечення, медичне обслуговування та транскордонний перерахунок пенсій має бути невід'ємною частиною цієї політики [7, с. 211–238].

Показовим для академічної міграції є статистика українських науковців у Німеччині. Власне за період 2005–2011 рр. кількість наукового і художнього персоналу з України у ФРН поступово зросла в 1,76 раза. У 2005 р. майже половина всього наукового персоналу в ФРН працювала в галузі математики та власне науки. До 2011 р. їх кількість зросла, проте частка відносно інших груп зменшилась. Найбільш динамічно зростав

науковий персонал в галузях філологічних та культурологічних студій (в 2,5 рази) та в галузі інженерії (в 2,1 рази) [9]. Завдяки сформованій базі даних публікацій радянських вчених до і після розпаду СРСР (дані Thomson Reuters ISI Web of Science), відома дослідниця академічної міграції Іна Гангулі виявила певні відмінності між вченими, які емігрували, та тими, що залишилися. Найчастіше емігрують молодші за віком та найкращі. Статистично, після еміграції вчені збільшують кількість своїх публікацій на рік (що є основним виразником академічної активності) [10].

Ситуація із вірогідною статистикою про українських студентів закордоном, на жаль, як і з даними по науковцях вимагає створення комплексного інструментарію та державного підходу. Прикладом, що вселяє надію, є нові підходи до статистики академічної міграції, що започатковує Інститут освітньої аналітики, який активно використовує досвід й недержавних дослідницьких центрів. Зокрема, цінним є досвід Центру дослідження суспільства, який контактує із міністерствами, статистичними відомствами та різноманітними асоціаціями університетів тих країн, куди, найвірогідніше могли виїжджати українські абітурієнти, з метою отримати достовірні дані про кількість українських студентів, що обрали навчання закордоном [10].

До десятки лідерів за підсумками 2013–2015 років входять Польща, Німеччина, Росія, Чехія, Італія, США, Іспанія, Франція, Канада та Австрія. Однак, впродовж останніх восьми років українці неодноразово змінювали свої пріоритети. Одні країни поступово втрачають прихильність наших абітурієнтів (США, Молдова та Швеція), інші з перемінним успіхом тримають число громадян України серед своїх студентів на приблизно однаковому рівні (Німеччина, Росія, Франція, Угорщина та Болгарія). Проте більшість країн тішиться постій-

ним збільшенням кількості українців у своїх університетах (Польща, Чехія, Італія, Іспанія, Канада, Австрія, Великобританія, Австралія, Швейцарія та ін.) [9].

Польща є єдиною країною, де українські громадяни складають найчисельнішу групу серед усіх іноземних студентів – 37 %. Протягом останніх років польські університети неабияк активізували свою роботу на українському освітньому ринку. Демографічна криза та відтік власної молоді за кордон спонукає шукати абітурієнтів в Україні, де географічна, мовна та культурна близькість лише сприяють цьому. За результатами минулого навчального року Польща вийшла на перше місце серед країн, які обирали українці у пошуках кращої вищої освіти. Різноманіття стипендіальних програм, право безкоштовного навчання людям із польським корінням, лояльні умови вступу (визнання атестату) та прийнятні ціни вже декілька років схилили українців на користь польських вишів. Минулорічний стрибок від 6321 до 9620 студентів-українців був забезпечений у першу чергу широкою рекламною кампанією, яка ще більше захопила Центр та Схід України і була націлена одразу на випускників шкіл, а не лише на майбутніх магістрів [9].

Одним з основних чинників, який зазвичай приваблює іноземних студентів, є відсутність плати за навчання у державних вишах або ж її порівняно низький рівень. До країн, які пропонують саме такі умови, належать Німеччина, Чехія та частково Франція. До недавнього часу такі ж правила діяли і у Швеції, однак з 2011 році для іноземців з-за меж ЄС була запроваджена плата за навчання і кількість іноземних студентів скоротилась на 28 % [9].

Можливість безкоштовного навчання на німецькомовних програмах протягом довгого часу дозволяла університетам Німеччини зберігати пальму першості серед українських абітурієнтів. Німецькі виші ще від 2005 року набули

право збирати плату за навчання, однак на такий непопулярний крок пішли лише у деяких федеральних землях. Разом із тим, більшість ВНЗ на бакалаврських програмах обмежується невеличкими зборами, куди може потрапити, наприклад, плата за місячних проїзних. Українським абітурієнтам доступно чимало стипендій, серед яких є програми й від приватних вишів. Загалом, за статистикою іноземні студенти у Німеччині найчастіше обирають економіку, машинобудування, інформатику та електротехніку [9].

Французьке та німецьке правові поля визначають однакові права на вищу освіту для власних громадян та іноземців у вищих школах (*école normale*), натомість в університетах студенти платять лише адміністративні збори. Абсолютна більшість студентів-українців навчається на франкомовних програмах, а для вступу українські абітурієнти повинні володіти французькою (рівень B2) та подати завершений атестат. Дві третини усіх студентів-українців у Франції вивчають економіку, природничі та технічні науки, а також філологію [9].

Характерно, що чеські університети стають щораз популярнішими серед українських абітурієнтів, які володіють чеською мовою, адже навчальні програми цією мовою є безкоштовними для іноземців у 26 університетах Чехії. За статистикою, більше двох третин студентів-українців навчаються саме у цих університетах [9]. Студенти приватних та публічних університетів можуть подаватися на одну з декількох стипендій для іноземців. Майже усі студенти-українці користуються такою можливістю, адже за статистикою 2016 року лише 46 осіб (загалом було 1782 студенти) самостійно оплачували своє навчання [9].

Найбільшою популярністю серед загалу іноземних студентів користуються економічні, фізико-математичні та медичні науки, на яких навчається майже половина усіх громадян інших країн.

Факторами, які притягують науковців-мігрантів, за висновками аналітиків центру CEDOS, є:

- наукова досконалість і престижність;
- рівень витрат на наукові дослідження;
- доступність професійного обладнання;
- відкриті вакансії та прозорий відбір персоналу;
- можливості публікацій;
- вища оплата праці;
- доступ до наукових мереж;
- можливість працювати з топовими науковцями чи міжнародними командами [9].

Стратегія в галузі академічної міграції повинна враховувати той колосальний інтелектуальний ресурс українців закордоном, що у найкоротші терміни та з невеликими фінансовими витратами дозволила б запровадити нову міграційну політику, спрямовану на повернення її емігрантів та їхніх коштів [6].

Висновки. В умовах несприятливих тенденцій демографічного розвитку України, які спричинюють дефіцит робочої сили, а також враховуючи зростання конкуренції за інтелектуальні ресурси на європейському та світовому ринку праці, стратегічна політика в галузі академічної міграції має розвиватися за такими основними напрямками:

- створення умов для скорочення академічної міграції і повернення мігрантів на батьківщину шляхом максимального використання результатів академічної міграції в інтересах розвитку;
- у сфері професійної підготовки надзвичайно важливим є тісний взаємозв'язок між ринками освіти і праці. Це вимагає володіння інформацією про зміни попиту на професійні навички для оперативного реагування системи освіти та професійного навчання на структурні зміни в економіці й суспільстві.

Успіх ініціатив у цих сферах визначається кореляцією із завданнями еко-

номічної та соціальної політики. Забезпечення затребуваності підготовлених системою професійної освіти і навчання фахівців на ринку праці вимагає вирішення низки завдань:

- створення структур, відповідальних за стратегічне прогнозування освітньо-кваліфікаційних потреб ринку праці як на національному, так і на регіональних рівнях;

- визначення потреб у кваліфікаціях не лише на національному, а й на регіональному та місцевому рівнях і навіть на рівні підприємств;

- залучення роботодавців до процесу підготовки кадрів різного освітньо-кваліфікаційного рівня на всіх стадіях процесу: планування обсягів і напрямів підготовки, створення навчальних програм, працевлаштування по закінченні навчання, перепідготовка та підвищення кваліфікації;

- Кабінету Міністрів України, Міністерству освіти і науки України, Державній службі статистики України із залученням науковців, експертів та роботодавців варто забезпечити розробку ефективних методик стратегічного прогнозування освітньо-кваліфікаційних потреб ринку праці. Міністерству фінансів України забезпечити фінансування цих розробок на конкурсній основі;

- Міністерству освіти і науки України запровадити у вищих та професійно-технічних навчальних закладах обов'язкову практику збору інформації про працевлаштування своїх випускників з подальшою її передачею до Державної служби статистики України, Інституту освітньої аналітики та до відповідного органу, до компетенції якого належатиме прогнозування освітньо-кваліфікаційних потреб ринку праці. Це допоможе у створенні обґрунтованих прогнозів у потребі фахівців. Крім того, оприлюднення таких даних допоможе абітурієнтам у виборі спеціальності та навчального закладу, конкурентоспроможності ВНЗ, у тому числі

за рахунок створення вертикально інтегрованих науково-освітніх консорціумів з установами НАН України.

Стратегічна домінанта запровадження моніторингу процесів освітньої міграції в Україні передбачає:

- проведення спеціального обстеження ВНЗ (один раз на 3–5 років) з питань міжнародного та міжрегіонального співробітництва, академічної мобільності;

- використання даних статистичних служб європейських країн, ЮНЕСКО про навчання українських студентів у європейських та світових закладах вищої освіти.

Серед стратегічних завдань освітнього менеджменту одним із головних є створити інституціональне поле, що сприяло б тому аби студенти, які навчаються за кордоном, а також українські та зарубіжні студенти, які навчаються в Україні, здійснювали тут свою трудову діяльність. Вирішення зазначеної проблеми лежить в площині реалізації концептуальної парадигми економіки знань, за якою університет має формувати системну науково-освітню підготовку спеціаліста, генеруючи нові якісні характеристики майбутніх фахівців. Необхідно активізувати механізми вирішення цих проблем не тільки у системі національної освіти, але й у сфері зайнятості та ринку праці, інноваційного розвитку промисловості та бізнесу. У результаті впровадження мотиваційних програм і проектів Україна зможе регулювати та контролювати так званий відплив мізків (brain drain), перетворювати його на циркуляцію мізків (brain circulation) і максимально використовувати знання діаспори (brain gain).

До стратегії освітньо-наукового менеджменту, як вказують аналітичні дослідження міжнародної практики, варто віднести й домінанту формування можливих позитивних наслідків академічної міграції через створення мережі діаспори з висококваліфікованих мігран-

тів, які взаємодіють та співпрацюють між собою та з рідною країною, коли формується політика «обміну мізками» замість «відтоку мізків», налагодження інституційних контактів через мігрантів є одним з можливих виходів для України також. У такому випадку не відбувається «розтрата талантів», коли ви-

сококваліфіковані працівники працюють на невідповідних посадах. По-друге, це сприятиме грошовим надходженням в Україну ззовні завдяки сприянню в отриманні міжнародних грантів. Такі мережі науковців позитивно впливають на імідж своєї країни, просуваючи хороший міжнародний імідж.

Список використаних джерел

1. Позняк О. Масштаби зовнішніх трудових міграцій населення України / О. Позняк // Україна: Аспекти праці. – 2002. – № 6. – С. 37–40.
2. Малиновська О. А. Мігранти, міграція та Українська держава: аналіз управління зовнішніми міграціями / О. А. Малиновська. – К.: Вид-во УАДУ, 2004. – 236 с.
3. Пирожков С. Зовнішня міграція в Україні: причини, напрямки, стратегії видання / С. Пирожков, О. Малиновська, Н. Марченко. – К.: Академпрес, 1997. – 128 с.
4. Стародуб Б. Українська трудова міграція до країн Європейського Союзу у дзеркалі соціології: Інформаційно-аналітичне видання / Б. Стародуб, З. Пархоменко. – К., 2005.
5. На роздоріжжі. Аналітичні матеріали комплексного дослідження / За ред. І. Маркова. – Львів, 2009. – 218 с.
6. Гайдуцький А. Міграноміка XXI століття / А. Гайдуцький [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dt.ua/macrolevel/migranomika-hhi-stolittya-256261.html>.
7. Вербовий М. Геоекономічне та інституціональне поле української трудової міграції: Монографія / М. Вербовий. – Львів: Простір-М, 2012. – 316 с.
8. Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: МОМ, 2015. – 100 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://iom.org.ua/sites/default/files/iom_migration_glossary_color.pdf.
9. Світяшук І., Стадний Є. Академічна міграція / І. Світяшук, Є. Стадний [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/050/original/AcademicMigration_CSR.pdf?1404815631.
10. Ganguli I. Scientific Brain Drain and Human Capital Formation after the end of the Soviet Union. – CARIM-East Research Report. – Warsaw, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/27883/CARIM-East_RR-2013-26.pdf?sequence=1.

M. VERBOVYY

ACADEMIC MIGRATION AND STRATEGIC DOMAINS OF EDUCATIONAL MANAGEMENT

Summary. Done analysis of patterns of educational migration processes in Ukraine and the EU. The key trends and factors relevant institutions that determine the direction and intensity of educational migration in Europe. The basic components of the institutional environment as a technological foundations of the educational

processes of migration in European countries. Formulated areas of state regulation of educational migration in Ukraine in the interests of conservation and development of intellectual capital and competitive position in the international education market. The emphasis is on the development of tools and mechanisms for cooperation and technology transfer between educational and research institutions and businesses and the direct involvement of scientists in the economic system. The conclusion is drawn: the strategy of educational and scientific management assumes the dominant formation of the possible positive effects of academic migration through the creation of a network of diaspora from highly skilled migrants.

Keywords: *academic migration, academic mobility, international market of educational services, institutional field, strategic regulation.*